

tybės; matysime, kaip jos keitėsi; matysime, kaip susikūrė Mindaugo Lietuva. Pagaliau matysime naujausių laikų valstybių sienų kaitą iki 2008-ųjų Šengeno erdvės. Kartu su žemėlapiais žiūrovo akyse keisis komentarai ir kita vaizdinė medžiaga. Matysime, kaip ilgai mes buvome dideli ir kiek trumpai buvome ma•i. Tada, manau, suprasime, iš kur kyla tas nenugalimas genetinis lietuvių valstybingumo jausmas.

Trečioji dalis. Į kompiuterį įdedama knyga. Vartysime jos lapus, o balsas kalbės Lietuvos istoriją.

Ketvirtoji dalis. Teatralizuoti siu•etai. Aktoriai ir jauni istorikai kalba ir rodo 33 svarbius istorijos dalykus nuo seniausių laikų.

Penktoji dalis. Šimtas iškilių Lietuvos žmonių, šimtas datų ir šimtas Lietuvos įdomybių, pavyzd•iui, paskutiniai Lietuvos pagony, grandinė išskirtinių pasaulėjautos, pasaulėžiūros, minties kaitos faktų ir t.t. Tai unikali dovana žmonėms. Dovana jų ugdymui. Dovana ateities kartoms. Šį kartą stengiausi padaryti tai, ko niekada neteko daryti. Nuostabus gro•is – Lietuvos istorija.“

Ir čia mums jau neįmanoma nepaštevėti, jog toks džiaugsmas darbu savo tėvynės labai įveikia visą negandą, nubraukia visus kasdienybės vargus ir nepriteklius.

„Man yra labai svarbu mano Tėvynės istorija. Svarbu, kad ji būtų sąžiningai, įdomiai perteikiama. Man svarbu, kad kuo daugiau žmonių tą garbingą praeitį suvoktų ir gerbtų. Man svarbu, kad iš tos praeities mokytųsi kiekvienas. Svarbu žinoti, kad esi savo tėvynės vaikas. Šią Vasario šešioliktąją jaučiau didžiausią malonumą savo gyvenime būdamas greta savo sūnaus Mariaus Jovaišos, kai Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus jam teikė ordino „U• nuopelnus Lietuvai“ medalį. Jaunam žmogui pelnyti valstybės apdovanojimą be galo gra•u. Ypač džiugu, kai žinai, jog visus tuos dvidešimt metų dirbome drauge. Juk kaip tik Marius sukūrė pirmąsias istorinės multimedijos sistemas, atstovavo Lietuvą 1994 metų kongrese „Istorija ir kompiuteriai“, vėliau laimėjo ir kitokių kompiuterinių konkursų, yra „Neregėtos Lietuvos“ meninių fotografijų iš paukščio skrydžio ciklo autorius. Kokio dar didesnio d•iaugsmo gyvenime bereikia...“, tarsi gyvenimo malda kalba mūsų Istorijos fakulteto dekanas, Lietuvos Mokslo premijos laureatas, „Įdomiosios Lietuvos istorijos“ kūrėjas, profesorius Eugenijus Jovaiša, save pavadindamas be galo gražiai – savo Tėvynės vaiku.

Ten, kur auga lianos ir bangminiai

Prof. habil. dr.
Jonas Rimantas
STONIS

Vienoje šalyje visškai skirtingi klimatai

Dėl Kosta Rikos geografinės padėties ir reljefo ypatybių šalyje yra 4 visiškai skirtingos gamtinės zonos ir nuo 7 iki 12 klimatinė arba geografinė rajonų. Taigi Kosta Rikai būdinga tikrai neįprastai didelė ekosistemų (buveinių) įvairovė: nuo drėgnų ir gana vėsių rūkų miškų (arba atšiaurių aukštikalnių plynių) iki tvankumo alsuojančių drėgnųjų atogrąžų miškų žemumose ir sausų karštų savanų šiaurės vakariniuose šalies rajonuose. Kosta Rikoje yra aktyvių, veikiančių ugnikalnių, iš kurių pats įspūdingiausias yra Arenalas (*Arenal*), o aukščiausia kalnų grandinė – Talamanka (*Talamanca*); ji yra Kosta Rikos pietuose. Aukščiausias Kosta Rikos kalnas – *Cerro Chirripú*; jis siekia 3818 m ir yra apsuptas sunkiai įžengiamu mišku. Šio kalno viršūnėse yra paramas. Tai specifinė ekosistema – lyg stepė aukštai kalnuose. Medžių čia neauga, tik krūmokšniai ir žolės. Šiaip paramai daugiausiai paplitę Pietų Amerikoje, aukštuosiuose Anduose, abipus pusiaujo, o čia, Kosta Rikoje, yra pati šiauriausia jų paplitimo riba. Paramai Kosta Rikoje aptinkami tik nedideliuose plotuose *Chirripú* rezervate.

Kosta Rikos drėgnuosiuose atogrąžų miškuose

Kosta Rikos žemumose, atogrąžų miškuose, auga lapus metantys ir visžaliai medžiai, kurie kartais siekia iki 40–55 metrų. Žemesni miško arda dažnai taip pat vešlūs, o pomiškis skur-

dus (saulės šviesos čia mažai prasišverbia), auga tik pavieniai krūmokšniai. Vaikstant mišku (o ne žvalgantis į aukštai esančią lapiją) galima aptikti daug *Piper* genčiai, pipirinių šeimos (*Piperaceae*) priklausančių augalų. Iš vi-

1

so pasaulio atogrąžose aptinkama apie tūkstantį *Piper* rūšių, o Kosta Rikoje auga apie 90 šių augalų rūšių. Čia, Kosta Rikos atogrąžų miškuose, visi jie sumedėję (nedideli medeliai ir krūmai), pasižymi aukštyn pakeltais žvakės formos žiedynais, kuriuos dažniausiai apdulkina šikšnosparniai. Daugelis drėgnųjų atogrąžų miškų medžių turi išsikerojusias lentines arba paspartines šaknis. Ten taip pat auga palmės, iš kurių pati dažniausia yra *Welfia georgii* (jų vaisiai mezgasi tiesiai ant kamieno). Jeigu tankiame atogrąžų miške atsiranda laukymė, augalai (medžiai) skuba pasinaudoti šia proga. Ypač tai būdinga Neotropinio regiono dedervinių (*Malvaceae*) šeimos autochtonui – balzamedžiui (*Ochroma lagopus*), kuris labai greitai auga ir netrunka pasiekti 30 m aukštį. Jo mediena ypač lengva ir puri, todėl Kosta Rikoje, kaip ir kitose Lotynų Amerikos šalyse, iš jos gaminami mediniai suvenyrai. Apžavėtas šių suvenyrų, keletą nupirkau ir parvežiau giminiams bei kolegoms ir, mano nuostabai, jų dar niekas neišmetė į šiukšlyną, o laiko matomose vietose kaip neregėtus egzotinius ▶

niekučius. Aš manau, kad iš balzamedžio Lotynų Amerikoje gaminami indėniški suvenyrai yra be galo išraiškingi ir tikrai patrauklūs.

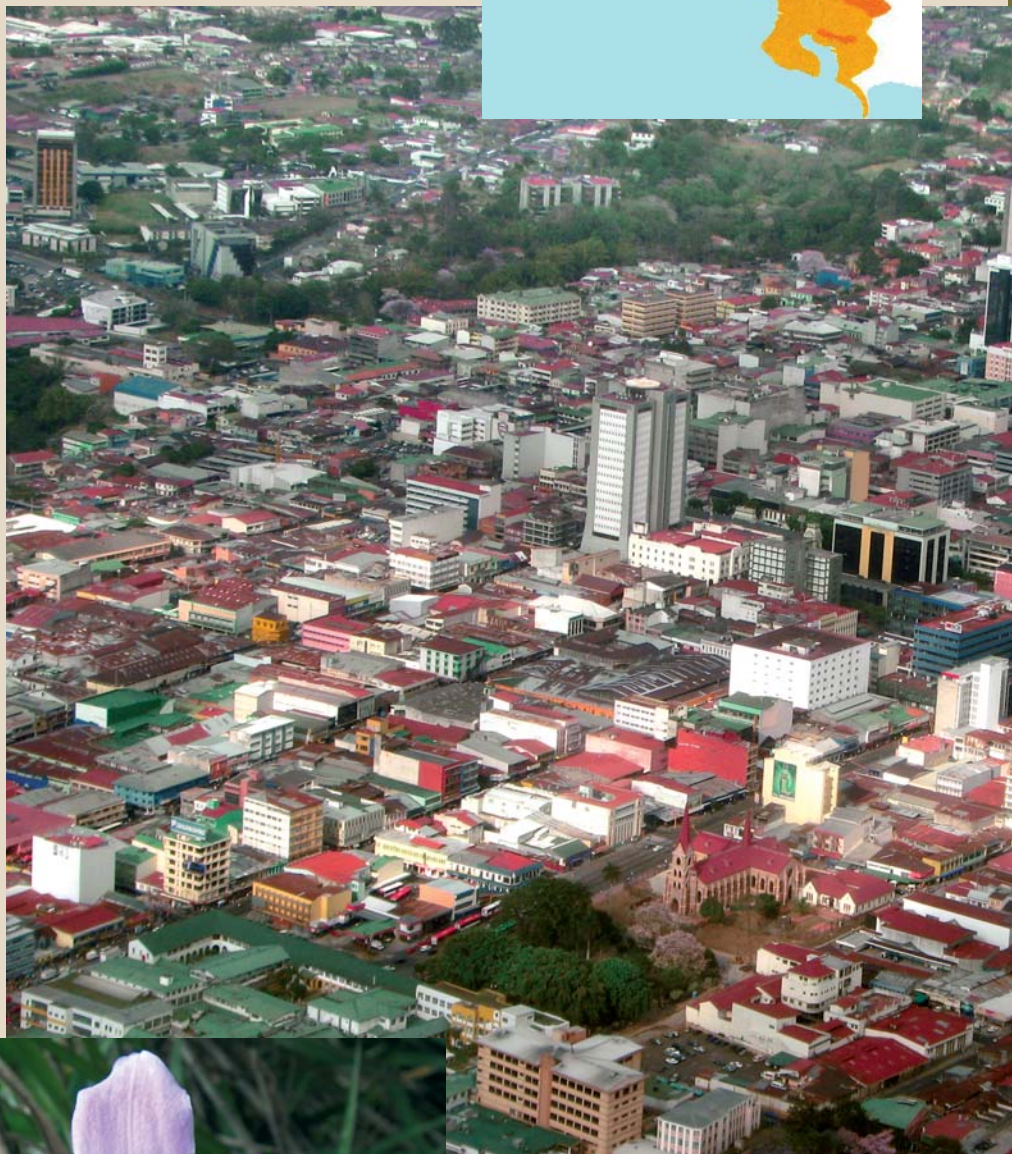
Išdegusiose atogrąžų miško vietose arba kirtavietėse taip pat greitai suklesti helikonijos, kurių čia, Kosta Rikoje, yra daugybė rūšių (ir visos nuostabios, įspūdingais raudonais į kasą supintais pakeltais ar nusvirusiais žiedynais bei didžiuliais (kaip bananų) lapais). Kartais helikonijų lapai gali siekti iki 3 m, tuo tarpu pačių „kukliausių“ rūšių lapai yra tik 15 cm. Šių augalų žiedus apdulkina kolibriai. Neseniai helikonijas lietuvių kalba buvo pasiūlyta vadinti bangminiais (Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2007 m.). Taigi bangminiams (lot. *Heliconia*, vienintelei Heliconiaceae šeimos genčiai) priklauso apie 100, o gal net 200 rūšių, kurių tėvynė atogrąžų Amerika ir kai kurios Ramiojo vandenyno salos. Kosta Rikoje aptinkama apie 30 bangminių rūšių.

Drėgnuose Kosta Rikos miškuose labai dažnos įvairios lianos, taip pat pasifloros, iš kurių viena dažnesnių yra dvokiančioji pasiflora (*Pasiflora foetida*); nors joms būdingi nuostabūs žiedai, tačiau būdingas ir bjaurus kvapas (beje, ne visada, o tik tada, kai lapai arba žiedai sutraiškom). Na, žinoma, ir visur labai gausios nuostabiosios monsteros (*Monste-*

džiai apaugę samanomis, tarp kurių gerą terpę randa paukščių išbarstytos sėklos (o pas mus monsteros auginamos vazonėliuose). Kosta Rikoje nuostabiosios monsteros yra epifitai, bet tik kol jaunos; kai jų orinės šaknys pasiekia žemę, augalas įsišaknija ir „žiauriai“ apraizgo savo šeiminingą. Monsterų žiedai panašūs

4

2

Nuotraukos – autoriaus ir ekspedicijos bendražygio Saimono R.Hillo (D.Britanija)

ra *deliciosa*), kurios priklauso aroninių augalų (*Araceae*) šeimai, monsterų genčiai. Savo tėvynėje, Centrinės Amerikos džiunglėse, šie augalai auga aukštai prisikabinę ant medžių, mat drėgnų miškų me-

3

į kalijų, o lapai labai dideli (net 50 cm pločio), ilgi lapkočiai. Dalį vandens pertekliaus monsterų lapai pašalina „ašarodami“ (lašelių pavidalu), nes vandens perteklių išgarinti ir taip drėgname atogrąžų

miške yra ne taip paprasta. Įdomu, kad monsterų vaisiai valgomi, jie dar kartais vadinami „meksikietiška duona“. Gerai sunokusių vaisių skonis gali priminti bananus ar net ananasus, tačiau turi daug oksalo rūgšties, kuri, pasak kitų autorių, dirgina burną ir stemplę, sukelia patinimą, net balso praradimą.

Drėgnuosiuose Kosta Rikos atogrąžų miškuose auga ir dedešvinių (*Malvaceae*) šeimos medis – tikrasis kapokmedis (*Ceiba pentandra*). Tai medis milžinas, kuris dažnai iškyla aukščiau miško lapijos, o ant jo stiebo auga ne tik samanomis, bet ir paparčiai, įvairiausi epifitai, bromelijos bei orchidėjos. Kosta Rikoje orchidėjų yra

6

vilioja atvykėlius spalvingais lankstukais ir už trumpą apsilankymą renka iš turistų mokesčius (apie 12–20 JAV dolerių). Kur bevažiuotumėte (ypač Santa Elenos bei Monteverdės apylinkėse), aptiksite daugybę pramogų – miškuose įrengti aukštai kabantys tiltai, nuo kurių turistai gali žavėtis egzotinių miškų grožiu. Jeigu esate drąsūs ir norite adrenalino antplūdžio – pasinaudokite lynais, kurie čia įtempti aukštai, virš atogrąžų miško lapijos. Už 45–70 dolerių mokesį, kabliu prisikabinę prie įtempto lyno, jūs galite dideliu greičiu pračiuožti virš medžių viršūnių. Kai kurių atrakcionų kompanijų skelbimuose teigiama, kad jų lynai, skirtingai nuo konkuruojančių kompanijų, yra saugūs (su prask – kitur nesaugūs...).

7

Būkite budrūs – kelionėje tyko pavojai

Kasmet keliautojai iš Amerikos, Europos ir kitų šalių tiesiog plūste plūsta į Kosta Riką pamatyti neregėtos įvairovės egzotinės gamtos, pasimėgauti ekstremalių pojūčių sportu, pasidžiaugti neapsakomo grožio paplūdimiais bei amžina vasara. Tačiau užtenka tik žvilgtelėti į JAV, D. Britanijos ar Australijos oficialiuosius tinklalapius ir suvoki, kad Kosta Rikoje laukia ne vien linksmybės. Interneto svetainėse teigiama, kad kasmet į šią šalį vien iš D. Britanijos ir JAV atvyksta dešimtys tūkstančių turistų ir tik (tik?) keli šimtai jų būna apiplėšti, pagrobti, nužudyti arba dingę be žinios. Kad rizika būtų mažesnė, patariama nenuomoti mašinų ir nesinaudoti visuomeniniu transportu, išskyrus viešbučių ar turizmo kompanijų autobusus bei taksi. Tačiau prieš sėsdami į taksi, jūs privalote įsitikinti, kad

5 daugiau nei tūkstantis rūšių. Viena jų – Kosta Rikos nacionalinė gėlė (apie ją – kitame žurnalo numeryje). Bromelijos primena mažus akvariumus, nes į jų vidų prilyja vandens, o jame gali įsiveisti įvairiausių mažų gyvūnėlių (vabzdžių, kirmėlių, sraigčių), ten gali apsilankyti varlių ir net nedidelių gyvačių. Iš viso Kosta Rikoje auga apie 2 tūkst. bromelijų rūšių.

Ekoturizmas

Kosta Rika – viena pirmųjų pasaulio šalių, kuri išplėtojo ekoturizmą. Čia jau seniai suprasta, kad egzotiškų miškų vertybė – ne vien mediena. Gamtos rezervatai

8

taksi yra visiškai legalus (jie Kosta Rikoje visada aiškiai pažymėti ir raudonos spalvos). Mašiną turėtų jums iškviesti viešbučio administratorius, nepatariama „gauti“ taksi tiesiog gatvėje. Tačiau dar ir to neužtenka. Įsėdus reikia pasižiūrėti, ar tikrai taksi vairuotojas panašus į jo licencijoje priklijuotą nuotrauką, taip pat apsispręsti – jaučiate šiam taksistui pasitikėjimą ar ne. Jei ne – tai geriau sėdėkite viešbutyje. Vaikščioti sostinės (San Jose) gatvėmis galima tik dieną ir tik ištaigingomis centrinėmis gatvėmis. Paskubėsiu pasakyti –

9

San Jose praktiškai nėra ko veikti, miestas nei įdomus, nei saugus. Tačiau neimkite su savimi fotoaparato, išsipūtusių piniginių, jokių papuošalų ar net rankinio laikrodžio. Tegu bus matyti, kad jūsų kišenės tuščios, nieko neturite, o gatvėse nežioplinėkite, vaikščiokite sparčiai, nuo kompanionų neatsilikite. Jeigu banditai jus nužiūrės kaip potencialią auką – apiplėšimo išvengti nepavyks. Yra prigrąžinta visokių gudrybių, iš kurių bene paprasčiausios ir populiariausios – kažkas „netyčia“ apipils jus kečupu ar kava, kitas puls valyti ir atsiprašinėti, ir jūs net mirktelėti nespėsite, kai net judrioje centro gatvėje pajusite į šoną įremtą peilį ar pistoletą. O tada jūs jau grobikų rankose. Tokiu atveju yra patariama nesipriešinti ir atiduoti viską, ko iš jūsų prašo. Niekada su savimi nesinešokite dokumentų. Kad ir kur keliautumėte šioje šalyje – tiek sostinėje, tiek bet kurioje nuošalioje vietovėje, su savimi turėkite tik dokumentų kopijas (vieną komplektą su savimi, kitą paslėptą bagaže arba pas jūsų kelionės kompanionus). Vos tik atvykus į šalį, pasas ir bilietai turi būti palikti saugoti patikimų prabangių viešbučių seife, o paprastos, nepatvirtintos paso kopijos tikrai užteks visiems tikslams, ne tik apsigyvenant viešbutuose, bendraujant su policija, bet ir bankuose tvarkant piniginius reikalus. Taip daro visi, niekas Kosta Rikoje pasų nesinešioja. Kostarikiečiai orūs ir padorūs žmonės. Jie tvirtina, kad atvykėlių plėšimais užsiima gaujos iš skurdėnių kraštų: Nikaragvos, Panamos bei Kolumbijos.

Kur gražiausi paplūdimiai

Ramiojo vandenyno paplūdimiai vietini gražiausių būtent Kosta Rikoje. Dažnai jie neaprepiami, nematyti nei galo, nei pradžios, o be to, dalis jų – „laukiniai“ (be žmonių). Kraštovaizdis tikrai nepakartojimas, ypač palei Osos pusiasalio vakarinę pakrantę. Vaizdas tiesiog pakeri: smėlis čia pilkas arba juodas, o vėjo ir bangų sukelti purslai tykšta aukščiau galvų; visa tai karštyje virsta rūku ir suteikia kraštovaizdžiui daug romantizmo. Tačiau nepamirškite, kad šiems paplūdimiams kartkartėmis būdingos ir bangos žudikės, kurios pagavusios žmogų nutempia į gelmes. Atsispirti joms neįmanoma. Štai todėl „turistinių“ vietų pakelėse pastebime mums nematytų ženklų: „Dėmesio, bangos žudikės“ arba „Dėmesio, vaikai, beždžionės ir tinginiai“. Tinginiai – tai tokie nepilnadančių būriai priklausantys trumpauodegiai žinduoliai. Jie labai lėti, beveik nejudėdami kabo medžiuose, bet, matyt, kartais gali pasirodyti ir ant plento – tad vairuotojai turi būti atsargūs.

Apie Kosta Rikos gyventojus

Kostarikiečiai save vadina *ticos*. Na, pirmiausia pripažinkime – tai jokia tauta, tik vienos šalies gyventojai, o istoriškai žiūrint – „subėgėliai“ iš kitų kraštų. Jie kalba ispanų kalba su savotišku *tico* akcentu, dažnai savo kalboje vartodami mažiabuvių žodėlius su galūne „tico“. Pavyzdžiui, vietoje ispaniško žodžio *momento* (minutėlė) kostarikiečiai sako *momentico*. Kitas ypač paplitęs posakis yra „pura vida“. Matyt, tai galima būtų suprasti kaip „tikras arba grynas gyvenimas“, tačiau ši išsireikškimą vietiniai žmonės dažniausiai vartoja ir kaip pasisveikinimą. Atokiau nuo sostinės nedaug kas kalba angliškai (ar kokia kita kalba, išskyrus *tico*). Gal tik išskyrus juodaodžius, išėivius iš Jamaikos, kurie pirmumą teikia anglų kalbai. Iš viso šalyje gyvena apie 4 mln. gyventojų; dauguma jų (apie 94 proc.) yra maišyti ispanų palikuonys. Juodaodžių (afrokaribių) yra apie 3 proc., o čiabuvių gyventojų – indėnų yra likę tik apie 1 proc. (jie buvo žiauriai išnaujami arba išmirę dėl ispanų kolonizatorių atvežtų ligų). Nors Kosta Rikos teritorijoje indėnų gyvena 8 gentys, bet šių žmonių paprastai nepamatysite keliaudami po šalį – jie gyvena atokiuose rajonuose, indėnų rezervatuose, kuriuose vietinė valdžia nepatiria lankytis. Beje, šviesesnės odos kostarikiečiai dažnai ne ypač pagarbūs juodaodžiams bei indėnams. Tik visiškai neseniai indėnams buvo leista balsuoti rinkimuose. Kosta Rikoje prieglobstį rado ir nemažai kinų, taip pat legalių ir nelegalių imigrantų iš skurdėnių kaimyninių šalių, ypač Nikaragvos, Panamos ir Kolumbijos.

Kostarikiečiai sako, kad kaip tik šių šalių piliečiai keliautojus Kosta Rikoje gali ne tik apiplėšti, bet ir pagrobtį bei nužudyti. Šiuo metu paslaugų ir turizmo sektorius teikia didžiausių užsienio pajamų. Tradiciškai svarbiausios Kosta Rikos eksporto kultūros – bananai ir kavos pupelės – vis labiau patiria nuosmukį. Mokslas mokykloje yra nemokamas ir privalomas iki 15 m. amžiaus. Žmonių raštingumas siekia 95 proc. Valstybiniai universitetai kasmet parengia 18 tūkst. absolventų. Vaikų mirtingumas – pats mažiausias Centrinėje Amerikoje (tūkstančiui vaikų tenka 13 mirčių per metus). Vidutinis amžiaus vidurkis – pats didžiausias visoje Lotynų Amerikoje (77 m.). Taigi Kosta Rikos gyventojų pragyvenimo lygis yra pats aukščiausias Centrinėje Amerikoje, o gyventojai labiausiai išsilavinę lyginant su kitomis regiono šalimis. Kostarikiečiai yra labai tvarkingi, save gerbiantys ir orūs žmonės. Ir vieno dalyko jie tikrai nemėgsta – ginčų arba vaidų. Net jeigu jie mano visiškai priešingai – geriau nutylės, nei pradės ginčytis su sveitimšaliu. Taika jiems svarbiausia vertybė. Skirtingai nuo aplinkinių Centrinės Amerikos kraštų, šioje šalyje niekada nebuvo karų ar revoliucijų.

Nacionaliniai Kosta Rikos gamtos simboliai

Iš 893 Kosta Rikoje registruotų paukščių 7 yra endeminės, t.y. tik ten aptinkamos rūšys, o 19 – labai retos, pasaulyje nykstančios rūšys. Nacionalinis Kosta Rikos paukštis – strazdas *Turdus grayi*, kuris yra paplitęs nuo Meksikos iki Kolumbijos. Kosta Rikos žmonės ne spalvingus paukščius, o šį rudą kuklų paukštelį 1977 m. pripažino mylimiausiu paukščiu. Matyt, dėl jo nuostabios giesmės, kuri dažnai girdima lietingojo sezono pradžioje. Be to, strazdas dažnai apsigyvena netoli pastatų, tad žmonėms gerai žinomas ir mielas.

Kosta Rikoje auga daugiau nei tūkstantis orchidėjų rūšių. Viena jų – dvilapė katlėja (*Cattleya skinneri*), vietinė kalba dar vadinama *guaria morada* jau 1939 m. buvo įteisinta Kosta Rikos nacionaline gėle. Anot kostarikiečių, ši orchidėja neša sėkmę, stiprina šeimų vienybę, taiką, suteikia vilčių ateičiai. Pasak kostarikiečių, šios orchidėjos žiedas yra toks gležnas ir trapus, nes jame slypi visos mūsų viltys ir svajonės.

Mano svajonė – aplankyti Kosta Riką jau išsipildė su kaupu. Kelionių metu pavyko ne tik pamatyti nepakartojamą Kosta Rikos biologinę įvairovę, bet ir praturtinti mokslą naujomis žiniomis apie iki šiol nežinomas organizmų rūšis, kurias pavyko atrasti. Bet kiek dar ten neatrastų!?! Kosta Rika – tikrai nepakartojamas kraštas.